УДК 811.133.1’342.1

ІНТОНАЦІЯ ЗГОДИ У ФРАНЦУЗЬКОМУ ДІАЛОЗІ

Андрієвська Е.М., викладач

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Оволодіння якісною вимовою нерідної мови щільно пов'язане із застосуванням поширеного в навчанні комунікативного методу. Це означає, що, наприклад, при діалогічному спілкуванні ми маємо орієнтуватись на конкретні інтонаційні засоби оформлення реплік. На сьогодні у наукових публікаціях та у навчальній літературі з французької мови бракує ґрунтовних даних та методичних рекомендацій щодо звукової презентації діалогічного спілкування, зокрема, щодо вираження позитивної реакції мовця на попередню думку співрозмовника.

Такий стан речей спонукав нас до експериментально-фонетичного дослідження реплік діалогічних єдностей, що передають згоду і взаємодіють за принципом стимул - реакція. Наукове вивчення проблеми було спрямоване на виявлення закономірностей процесу унісонного спілкування комунікантів та створення основи для інтонаційного моделювання реплік згоди.

Дослідження діалогічних єдностей (ДЄ), що передають згоду, здійснено у цілому на лінгвістичному, аудитивному та електроакустичному рівнях, що дозволило нам порівняти та скорегувати суб'єктивні та об'єктивні результати комплексного аналізу. При цьому слід віддати данину важливості саме перцептивного дослідження.

Академік Л.В.Щерба неодноразово наголошував, що вичерпне вивчення мови потребує аналізу не лише процесу виробництва, а й процесу сприйняття мовлення, що звучить [1]. Виділяючи слуховий аналіз як окрему ланку у вивченні звукового аспекту мовлення, В.А.Артемов зазначав "...в плані фонологічного вивчення інтонації досить важливо знати співвідношення між фізичними властивостями і якостями інтонації, що сприймаються, а також її мовними значеннями, смисловим змістом і комунікативними особливостями" [2, 35].

Предметом цієї статті є опис деяких результатів аудитивного аналізу, виконаного фахівцями з французької фонетики у тісному контакті з експериментатором. Слуховому вивченню було піддано експериментальний матеріал, озвучений апробованими дикторами, що цілком відтворював особливості діалогічного мовлення як різновиду живого усного мовлення взагалі.

Аудиторами констатовано, що у досліджуваних діалогічних єдностях репліки як першого, так і другого співбесідника за своєю комунікативною функцією є інформативними чи інформативно-оцінними висловлюваннями, що реалізують слабко емоційно забарвлену (інтелектуально-логічну) або відчутно емоційно забарвлену згоду, яка може супроводжуватись конотативними значеннями виділення чи підсилення семантики смислового центру. Незначна кількість ДЄ була виявлена з емоційно насиченою реалізацією згоди.

Стимул і реакція аналізованих діалогічних єдностей визначені аудиторами як суб'єктивно-модальні висловлення, де ставлення мовця до сказаного передається шляхом комбінації лексичних та інтонаційних засобів. Інтонаційне вираження значення згоди тим сильніше, чим слабкіше його лексико-граматичний прояв, який може бути повністю відсутнім. Наприклад, у діалогічній єдності

- Elle ne sera peut-être pas rentrée demain soir...
- *Parce que sa tante est malade.*

(Vailland)

згода, як суб'єктивно-модальна категорія, актуалізована шляхом інтонації. Окремо взята фраза *Parce que sa tante est malade* за своїм лексичним змістом не вказує на згоду з думкою першого мовця. Проте зміна руху основного тону по висхідній лінії, логічний наголос на слові *malade,* інтенсивність вимовляння репліки дають можливість дикторові передати суб'єктивну модальність висловлення, яке органічно пов'язане у єдине ціле з думкою першого комуніканта. Унісонний характер реакції супроводжується забарвленням упевненості мовця у своїх словах і, разом з тим, помітне почуття його журби з приводу хвороби тітоньки подруги.

Разом з тим зазначається, що розглянуті експериментальні фрази неадекватні за гучністю вимови: вона може бути підвищена, середня та низька (пошепки). Зокрема, диктори М і А начитували репліки з середнім рівнем гучності, що рідко переходить на низький, у той час як друга пара дикторів (К і Л) досить часто озвучувала експериментальний матеріал на підвищеній гучності.

Важливу роль при вираженні значення згоди відіграє смисловий центр фрази та місце його локалізації. За визначенням аудиторів смисловий центр як стимулу, так і реакції може знаходитись на кінці усього висловлення (якщо це просте речення), а також на кінці головного речення перед підрядним (що

починається сполучниками que, qui, si, quand тощо), так само перед зверненням чи прикладкою. Смисловий центр може знаходитися на початку висловлення. Його ядро локалізується, як правило, на останньому складі логічно виділеного слова і проявляється у змінах трьох компонентів інтонації - руху основного тону, інтенсивності та часу звучання.

- Je crois que c'est p h a r m a "c i e, le mot qu'ils cherchent.
- *C'est bien pos"sible.*

(Sagan)

На інтонаційному контурі ядро розташоване зазвичай у найвищій або у найнижчій точці руху основного тону. При цьому можуть бути і відхилення. Периферійна частина реагуючих фраз може вимовлятися з кількома варіантами руху тону.

Основним інтонаційним компонентом, що досліджувався під час аудиторського аналізу, був мелодійний, який і був покладений в основу систематизації ДЄ, що виражають згоду, за модельними групами.

Виконані аудиторами порівневі тонограми руху тону [3, 80-110; 4, 177-200; 5, 61-62; 6, 73-83] дозволили укласти переважно весь матеріал дослідження у чотири мелодійні рівні. В окремих випадках підвищення тону сягало 5-го та 6-го рівнів ритмомелодійної шкали. Рівень тону визначався за ступенем гучності мовлення дикторів. Аудиторами зазначено, що для отримання об'єктивної картини мелодійного оформлення експериментального матеріалу на основі інструментального аналізу необхідно урівноважити силу голосів дикторів, використовуючи для кожного окрему градуювальну шкалу з подальшою їх корекцією.

Під час слухового аналізу темпу складових реплік діалогічних єдностей виявлено, що окремі фрази нерівноцінні за кількістю складів і за вираженням змісту. Це робить темп реплік неправомірним для зіставлення. З огляду на такий стан речей при створенні інтонаційних моделей реалізації згоди вибирались типові сполучення навколо смислового центру.

Вивчення взаємозв'язку між семантичною репрезентацією реплік ДЄ та їх формально-граматичною реалізацією дало змогу аудиторам розділити репліки згоди за експліцитною та імпліцитною формою вираження. Експліцитність розглядалась як відкрита лексична та/або синтаксична маркованість унісонної думки співрозмовника, що виражається типовими для французької мови структурами, ядерна частина яких обов'язково несе відкрите позитивне значення. Імпліцитне вираження згоди є реакцією, де відсутні явні вербальні засоби, що вказують на позитиву внутрішню настанову комуніканта, тобто проявляється відсутність повної відповідності між планом змісту і планом вираження репліки. Як правило, імпліцитна реакція складається з додаткової інформації, яка і висувається на перший план. Поза контекстом така фраза є нейтральним висловленням, нічим не вказуючи на ознаку унісону думок мовців. А отже, реакція передає зміст згоди лише внаслідок її певної логіко-семантичної взаємодії зі стимулом.

Внаслідок виконаного перцептивного аналізу інтонації *експліцитної* згоди експериментальні діалогічні єдності були систематизовані і згруповані у певні типи моделей за ознакою мелодійного компонента у сполученні стимулу і реакції.

1-ий тип моделей. Стимулююча репліка ДЄ характеризується висхідно-спадним рухом основного тону, реагуюча - спадним або періодично повторюваним спадно-висхідно-спадним (за умов певного конотативного нашарування чи відчутного емоційного забарвлення). Початок інтонаційного контура першої репліки знаходиться на 2-му або на, навіть, 3-4-му мелодійних рівнях, кінець - на 1-му. Стимулююча фраза може складатись з однієї чи більше синтагм з локалізацією смислового центру у середині чи на кінці висловлення (на кінці першої ритмічної групи односинтагменної фрази або на кінці першої чи другої синтагми). Інтонаційний контур реакції має початок, як правило, на 4-5-ому рівні і кінець на 1-му. При періодичному характері ритмомелодійної кривої відзначається кілька вершин на 3-4-ому рівнях. Місцезнаходження актуалізованого центру реакції може різнитися - початок, середина або кінець репліки. Темп вимовляння репліки-реакції переважно повільніший у порівнянні з реплікою-стимулом.

Проілюструємо ознаки інтонаційної організації, властиві цій групі, таким прикладом ДЄ:
- *Il a bien fait, mais c'est dommage.*
- *Dommage!*

(Gamarra)

За визначенням аудиторів обидві репліки діалогічної єдності мають інформаційно-оцінний характер. Реакція виражає згоду експліцитно шляхом часткового повтору першої репліки. Усі варіанти вимовляння фраз дають висхідно-спадний pvx мелодійного компонента першої репліки та спадний другої. При цьому піки інтонаційного контуру дикторів К і Л вищі порівняно з дикторами М і А. Двосинтагменна фраза першого комуніканта містить дві ритмічні групи і має початок мелодійного контуру на 2-му рівні, кінець на 1-му; смисловий центр розташований на кінці першої синтагми і виділяється шляхом логічного наголосу та підвищення основного тону до 4-го рівня. Висловлення реагуючого мовця маркується

початком інтонаційного контуру на 3-4-му рівні і спадає до 1-го: смислове ядро односинтагменного висловлення локалізується у найнижчій фінальній точці мелодійної кривої на складі -*'mage,* який виділяється логічним та синтагматичним наголосом. Стосовно темпу, відзначається, що реагуюча репліка вимовляється повільніше за стимулюючую. Інтенсивність вимовляння реакції, широкий частотний діапазон, уповільнений темп надають висловленню відтінок підсилення згоди з почуттям відвертого жалю.

2-й тип моделей. Висхідний або періодично повторюваний висхідно-спадно-висхідний характер руху основного тону, властивий стимулу і спадний або спадно-висхідно-спадний, притаманний реакції. Інтонаційний контур ініціюючого висловлення починається на 2-му рівні, закінчується на 4-5-му. Фраза може містити від однієї до трьох синтагм. Смисловий центр у більшості випадків знаходиться на кінці, іноді, у середині фрази. Реагуючій репліці властиві усі особливості репліки реакції 1-го типу моделей. Спостерігається тенденція до прискореного вимовляння другої репліки відносно першої.

3-й тип моделей. Стимулююча репліка має висхідний або висхідно-спадний характер основного тону; реагуюча відзначається висхідно-спадною мелодійною шкалою. Репліка першого мовця починається на другому рівні, закінчується на 4-5-му або, при спадному характері, на 1-му. Вона може містити 1-3 синтагми з локалізацією смислового центру у середині чи на кінці висловлення. Репліка другого співрозмовника має початок ритмомелодійного контура на 2-му рівні, кінець - на 1-му. Вершина кривої міститься на 4-5-му рівнях. Реакція може мати 1-3 синтагми з логічним центром у середині висловлення на вершині або на кінці інтонаційного контура. В останньому випадку ядро смислового центру міститься на останньому спадному складі фрази на 1-му рівні, а перед'ядерний склад збігається з висотнотональним піком. Темп реагуючої репліки переважно швидший за темп стимулюючої.

4-й тип моделей. Висхідно-спадний або спадно-висхідно-спадний рух основного тону стимулюючого висловлення і висхідний або спадно-висхідний тон реагуючого. Перша репліка починається на 2-3-му тональних рівнях, завершується на 1-му. При періодичному характері мелодійної кривої існують дві-три вершини на 3-4-му рівнях. Стимулююча фраза маркується однією-двома, у поодиноких випадках трьома синтагмами. Актуалізований центр висловлення може знаходитись у середині фрази, на кінці першої ритмічної групи чи на самому кінці фрази. Друга репліка має початок руху основного тону на 2-3-му рівнях і кінець на 3-4-му; містить одну-дві синтагми, термінальна частина яких виділяється поряд з синтагматичним наголосом ще й паузою. Смислове ядро розташоване завжди на самому кінці висловлення - на останньому складі, який локалізується на вершині інтонаційного контура. Темп репліки-реакції може бути як швидшим, так і повільнішим відносно репліки-стимулу.

5-й тип моделей. Виокремлюється висхідний або спадно-висхідний рух мелодійного компонента стимулюючої репліки і висхідний - реагуючої. Гілка інтонаційного контура репліки першого мовця бере свій початок на 2-3-му рівні мелодійної шкали і закінчується на 3-4-му. Крива може мати періодичний характер з кількома вершинами на 3-4-му рівнях. Кількість синтагм не перевищує трьох. Логічний центр міститься у середині (на кінці першої ритмічної групи) або на кінці висловлення. Репліка другого мовця має усі особливості реакції 4-го типу моделей. Темп реакції може бути як швидшим, так і повільнішим за стимул.

Внаслідок перцептивного аналізу діалогічних єдностей, де експліцитно реалізується збіг модальних настанов мовців, констатовано, що 74,6% ДЄ мають спадний або висхідно-спадний характер руху основного тону реагуючої репліки. При висхідно-спадному інтонаційному малюнку реакції основний смисл згоди відтворюється спадним відрізком контура, на вершині якого або вздовж усієї спадної кривої локалізується смислове ядро, аналогічно реакції зі спадною інтонаційною шкалою. Експліцитна згода, що реалізується висхідним рухом тону, складає 25,4% досліджуваного корпусу. Смислове ядро при цьому міститься у найвищій точці інтонаційного контура на 3-4-му рівнях мелодійної шкали. У більшості випадків це гармонуючі реакції, що реалізують некатегоричні висловлення.

При розгляді *імпліцитної* згоди визначились такі типи моделей діалогічних єдностей.

1-й тип моделей. Спостерігається висхідний рух основного тону репліки-стимулу і висхідно-спадний або спадний тон репліки-реакції. Інтонаційний контур стимулюючої фрази починається на 2-му рівні і сягає 4-го. Репліка містить у цілому одну-три синтагми зі смисловим ядром висловлення, переважно, у середині фрази. Рух основного тону стимулу може мати хвилеподібний характер з періодично повторюваним висхідно-спадним малюнком. Реакція відзначається початком інтонаційної кривої на 2-3-му тональних рівнях, а при відчутно збудженому внутрішньому стані мовця - на 4-му рівні, кінець репліки завжди припадає на 1-й рівень. Актуалізований центр висловлення варіюється за своїм місцем знаходження: він може бути на початку, у середині або на кінці фрази. Темп реакції - нестабільний - швидший або повільніший порівняно зі стимулом.

2-й тип моделей. Характерною ознакою ДЄ цієї групи є паралельний висхідно-спадний або спадно-висхідно-спадний (з незначним зниженням початку) мелодійний малюнок обох реплік - стимулу і реакції. Початок інтонаційного контура фрази першого комуніканта міститься на 2-му тональному рівні,

за умов відчутного емоційного забарвлення - на 4-му, кінець - завжди на 1-му рівні. Репліки містять від однієї до трьох синтагм з локалізацією смислового центру у медіальній чи у фінальній позиції. Фраза другого мовця відзначається початком руху основного тону на 2-3-му рівні і кінцем на 1-му. Інтонаційний контур має одну чи кілька (при періодичному характері) вершин на 3-4-му рівні. Складаючись з однієї-двох синтагм, фраза відзначається медіальним або фінальним смисловим центром - у найнижчій чи найвищій точці мелодійної шкали. Темп реакції, у порівнянні зі стимулом, є варіативним.

3-й тип моделей. Тут відзначається висхідний або висхідно-спадний рух основного тону стимулу і. аналогічний йому, висхідний *або* періодично повторюваний висхідно-спадний, тон реакції. Ініціююча репліка. що починається завжди на 2-му рівні, може завершуватись як на 1-му, так і на 4-му тональних рівнях, залежно від емоційного стану мовця. Фраза має кілька висотнотональних піків на 3-4-му рівнях, реалізуючись в одній або двох синтагмах. Смислове ядро стимулу припадає на пік (у середині фрази) або на найнижчу точку інтонаційної кривої У реагуючій репліці рух тону починається завжди на 2-му рівні і здіймається до 3-4-го. Хвилеподібний інтонаційний контур маркується також розташуванням кількох вершин на 3-4-му рівнях у фразах, що складаються з однієї-двох синтагм. Логічний центр висловлення має тенденцію до локалізації на кінці фрази, що, як правило, являє собою вершину інтонаційного контура. Темп реакції є абсолютно варіативним: він може бути як уповільненим, так і прискореним відносно стимулу.

Розглянемо приклад діалогічної єдності, що належить до останнього типу моделей:

- Adèle est une fille "très sérieuse.
- *Je n 'ai jamais dit le contraire.*

(Gamarra)

Відповідно до семантико-комунікативного аналізу репліка першого мовця визначена як така, що має інформаційно-оцінний характер, репліка другого - переважно інформативний. Реагуючий співрозмовник виражає імпліцитну згоду шляхом висловлення *Je n 'ai jamais dit le contraire,* яке лише у сполученні з першою реплікою набуває унісонного висловлення.

Інтонаційний контур стимулюючої репліки починається на 2-му тональному рівні і спадає до 1-го. Односинтагменна фраза має вершину над 4-м рівнем, де локалізується ядро смислового центру фрази - на складі *'trus,* який виділено логічним наголосом. Кінець висловлення, що припадає на склад -*'rieuse,* відзначається синтагматичним наголосом і паузою.

Репліка другого мовця маркується початком мелодійної гілки також на 2-му рівні, проте кінець здіймається за 4-ий рівень. Ритмомелодійна крива має стрибкоподібний характер. Фраза містить одну синтагму, що складається з двох ритмічних груп. Ядро смислового центру локалізується на кінці репліки, на складі -*'traire,* який виділено синтагматичним та логічним наголосом.

Порівняно зі стимулюючою реагуюча репліка має уповільнений темп вимови. Різкий тональний перепад на стикові перед'ядерного складу з ядерним на кінці висловлення, а також уповільнений темп реакції реалізують значення згоди, що межує у певній мірі з відтінком обурення.

Узагальнення результатів слухового аналізу діалогічних єдностей, які передають згоду імпліцитно, показало, що 79% реагуючих реплік мають спадний або висхідно-спадний характер. В останньому випадку смислове навантаження, що реалізує згоду, несе відрізок спадної гілки інтонації; при цьому ядро смислового центру може міститись як на вершині, так і в самій нижній точці контура.

ЛІТЕРАТУРА

1. Щерба Л.В. Субьективный й обьективный метод в фонетике // Избранные труды по языкознанию и фонетике.- Л.: Изд.ЛГУ, 1958.- Т. 1 – С. 110-І 16.
2. Артемов В.А. Метод структурно-функцинального изучения речевой интонации. - М.: Изд. МГПИИЯ, 1974. -160 с.
3. Вводно-корректівннй курс французского языка: Учеб. пособие для ин-тов й фак. иностр. яз./ Барышникова К.К., Колтыпина В.Я.. Михеева В.Т. й др. - М.: Высшая школа, 1980. - 230 с.
4. Гордина М.В. Фонетика французского языка. - Л.: Из-во Ленинградского ун-та, 1973. - 208 с.
5. Дем'яненко М.Я Вступний курс фонетики французької мови. - К.: Вища школа, 1971. - 143 с.
6. Léon M. et P. La prononciation du français. - P.: Editions Nathan, 1997. - 127 p.